

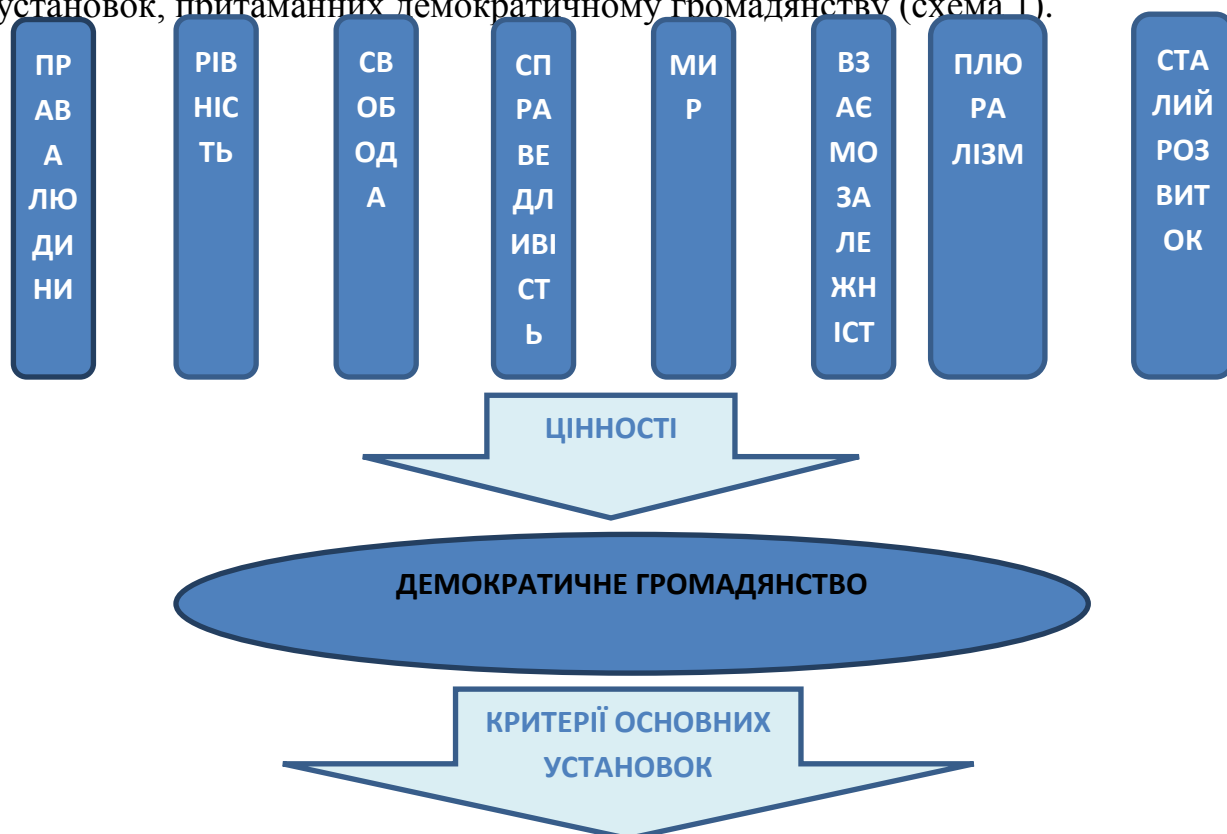
Гриньова М.В., методист лабораторії проблем виховання кафедри суспільно-гуманітарної освіти ООІУВ

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ЯК ОСНОВИ ОДГ/ОПЛ ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА У ВИХОВНІЙ РОБОТІ ШКОЛИ

Визначним чинником і передумовою демократичних перетворень в українському суспільстві...є зміна способу мислення людей, їхніх ціннісних орієнтацій і виховання нової генерації громадян незалежної держави. Освіта є чи не єдиним потужним знаряддям для виконання цього завдання і визначається однією з основ демократії у всьому світі.
Людмила Паращенко

Уособленням найважливіших цінностей для українського народу, - свободи, добробуту та щастя, - є демократична та правова держава, яку сучасне українське суспільство поступово і впевнено розбудовує.

Враховуючи той факт, що в першу чергу демократичні держави залежать від своїх громадян, конституційне закріплення основних інститутів і принципів демократії – лише один із кроків до демократизації. Адже демократія, як одна із форм політичної системи, що запроваджує правила та інституції, які є обов'язковими для всіх членів громади, має забезпечити організацію суспільного життя людей у державі на основі цінностей та установок, притаманних демократичному громадянству (схема 1).

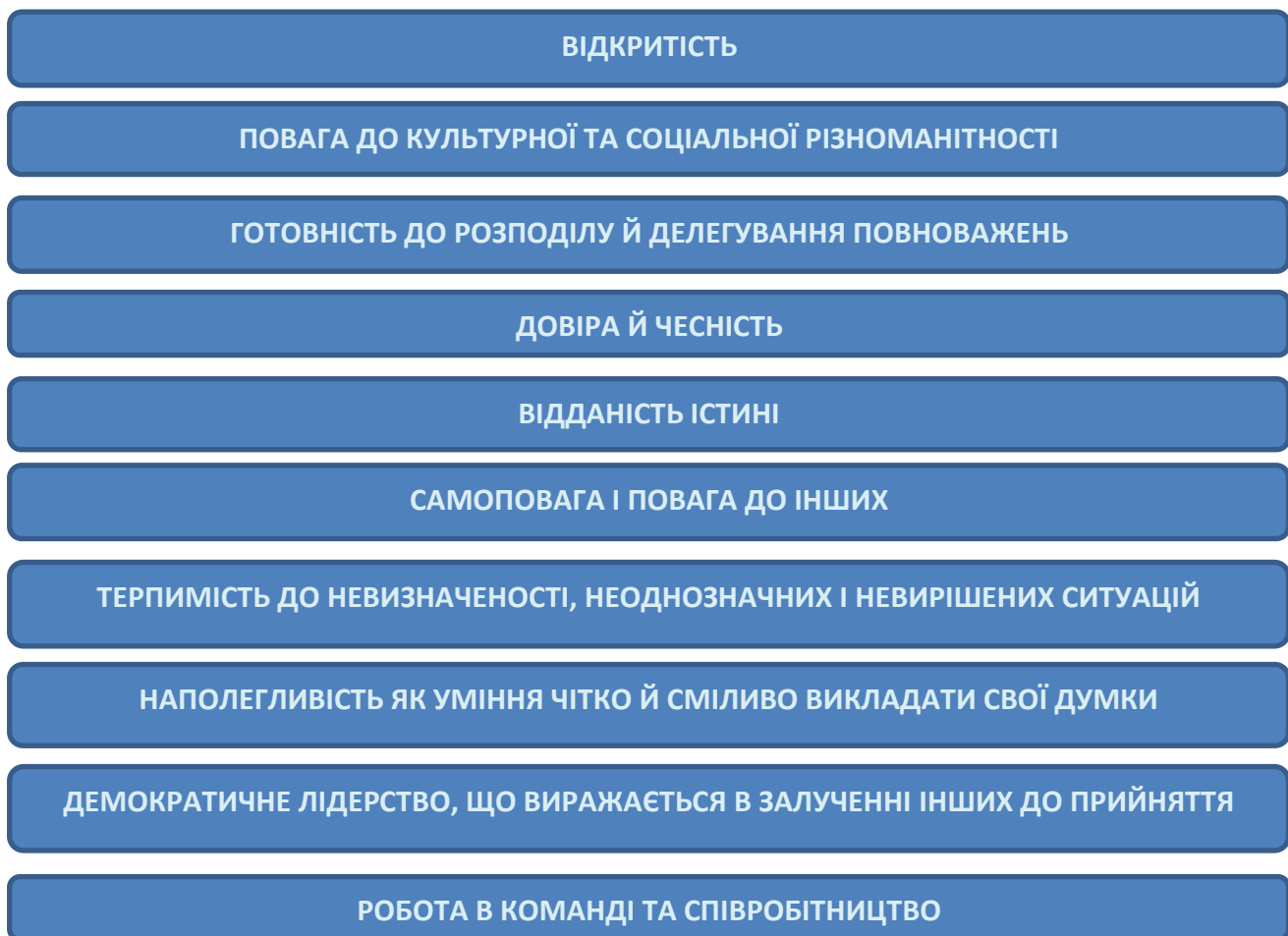

Схема 1. Цінності та установки демократичного громадянства

Формування демократичного громадянського суспільства в Україні пов'язане з певними труднощами. Доволі низька розвиненість демократичної культури громадян є головним викликом для нашої країни, адже стійкі стереотипи, система цінностей, сформована за часів тоталітарного режиму, порушення рівноваги між громадянським суспільством і державою призвели до:

- занепаду ініціативи та солідарності громадян;
- поширення безвідповідальності, страху, пригніченості громадянської гідності;
- зневіри людей у власній спроможності змінити що-небудь у суспільному житті;
- схильності до протиставлення законослухняності й критичного ставлення до державної влади.

І досі поширене спотворене розуміння громадянської свободи «як права не дотримуватися законів, якщо вони когось не влаштовують або комусь особисто здаються недемократичними» [2;12].

Отже, для розвитку демократичного суспільства, що відповідає потребам усіх громадян, необхідно, щоб «наступне покоління громадян було виховано на засадах цінностей демократичного суспільства – верховенства прав людини, рівності і взаємній відповідальності» [7;8]. Враховуючи те, що для громадянського становлення особистості велике значення має залучення до різноманітних сфер соціальних відносин та суспільної практики, школа має стати для учнів тим середовищем (схема 2), де «вони вперше себе відчують справжніми громадянами, де на власному досвіді навчаться брати відповідальність та приймати рішення, розуміти та реагувати на процеси, що відбуваються в їхньому оточенні через призму демократичних процесів у суспільстві» [1;114].

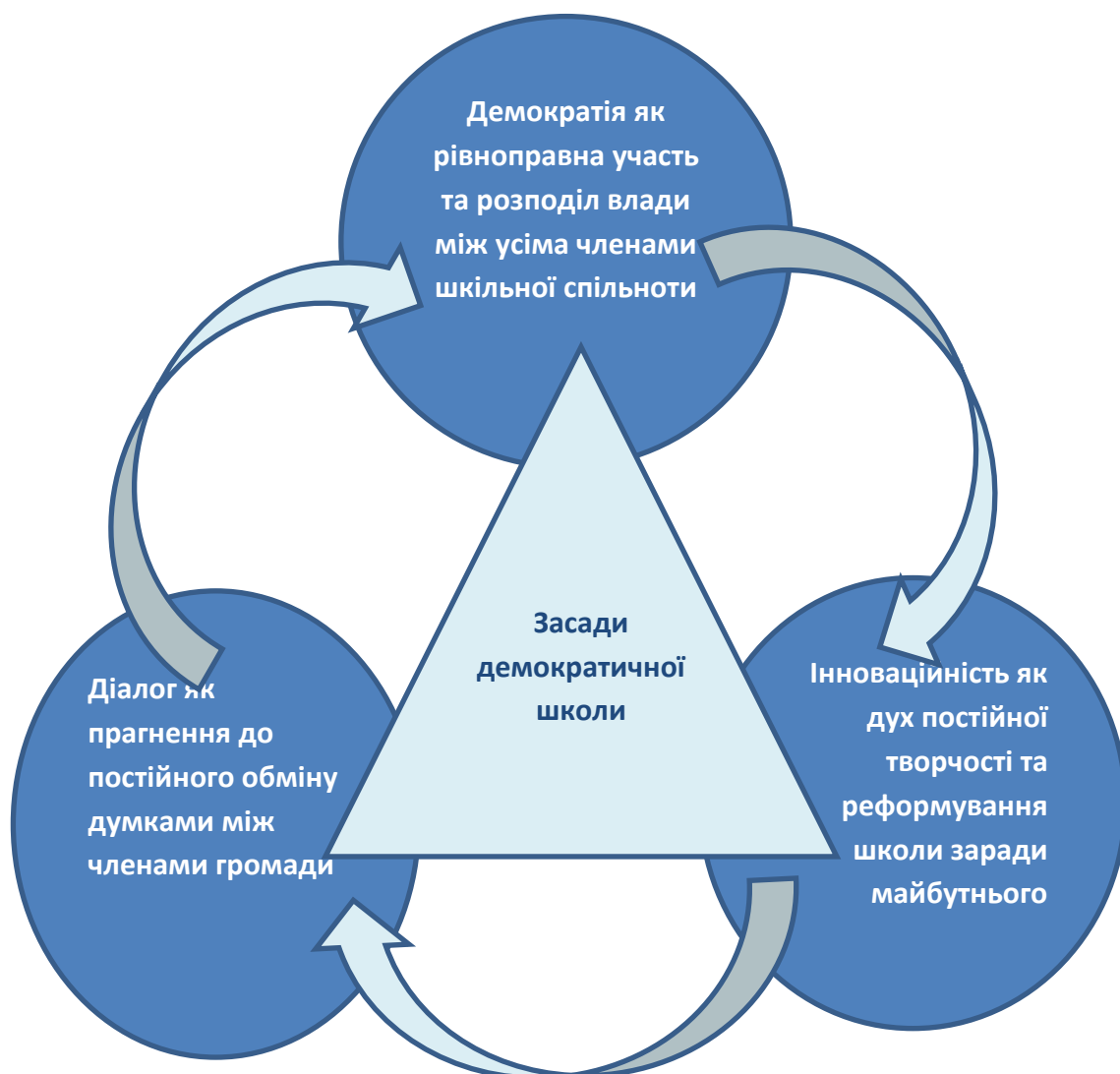

Схема 2. Засади демократичної школи

Слід зазначити, що в контексті реформування сучасної освіти формування **компетентностей для демократичного громадянства**, тобто «здатності людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства»[1;191], визначається одним із провідних напрямків в роботі школи, важливість якого позначена на громадському, державному та педагогічному рівнях. Ця позиція відображена у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р: «випускник нової української школи — це:

- **цілісна всебічно розвинена особистість**, здатна до критичного мислення;
- **патріот з активною позицією**, який діє згідно з морально-етичними принципами, здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини;
- **інноватор**, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя»[2].

І саме компетентності для демократичного громадянства (табл.1) в першу чергу формують культуру людини як громадянина своєї країни та дають людині і громадянину можливість жити і самореалізовуватись у демократичному суспільстві.

Таблиця 1. Компетентності для демократичного громадянства

Компетентності для	Знаннєвий компонент	<ul style="list-style-type: none"> • Знання, які стосуються правил колективного життя, демократичних умов встановлення цих правил, про взаємодію влади, суспільства і особистості, про розбудову демократії (правові, політичні, соціальні). • Знання про свою національну культуру, історію, традиції, звичаї, мову. • Знання про сучасний світ (глобалізація, міжнародні відносини). • Знання принципів і цінностей прав людини, демократичних свобод.
---------------------------	----------------------------	--

	Ціннісний компонент	<ul style="list-style-type: none"> • Повага до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови. • Почуття власної гідності. • Повага до таких цінностей як права людини, свобода, рівність, солідарність. • Визнання та дотримання законів, вміння орієнтуватись у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні та визначати власну позицію. • Толерантність, здатність до емпатії.
	Діяльнісний компонент	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність робити вибір у ситуаціях реального життя. • Здатність співпрацювати з органами державної влади та місцевого самоврядування. • Здатність до порозуміння з іншими, здатність до співпраці, роботі в команді. • Здатність розробляти і впроваджувати спільні проекти. • Уміння розв'язувати конфлікти відповідно до законів демократії.
	Процесуально-особистісний	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність критично й незалежно мислити. • Здатність брати на себе відповідальність. • Здатність робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття рішень. • Здатність брати участь у дебатах, аргументувати. • Здатність поважати погляди інших людей.

Враховуючи педагогіку прагматизму, що передбачає погляд на виховання як на постійну реконструкцію особистого досвіду учнів, а також відповідність їхнім інтересам та потребам, у виховній роботі перевага повинна надаватися активним формам діяльності, які сприятимуть формуванню в учнівської молоді досвіду ефективної та свідомої участі в житті громади, моделюванню ситуацій і різноманітних соціальних ролей, форм політичної участі, актів соціальної поведінки, що дають змогу реалізувати громадянські права й свободи в малому та великому соціумі. **Діяльнісний підхід** спрямований на формування комплексу розумових здібностей, умінь та навичок, цінностей та установок, тобто компетентностей, через «навчання за допомогою діяльності», де учень виступає її активним учасником [1;116].

Нині у виховній роботі школи використовується велика кількість виховних форм, засобів, методів та прийомів, орієнтованих на виховання соціально адаптованої та громадсько-орієнтованої особистості (табл.2).

Використання їх у виховній роботі передбачає «дослідження учнями різних аспектів життєдіяльності суспільства, реалізацію учнями власної громадянської позиції через особисту участь у спільній діяльності, взаємодію з громадськими об'єднаннями та організаціями, соціальними інституціями, державними закладами та інші форми соціальної практики» [1;114]. Всі вони апробовані в практиці виховання і зарекомендували себе як ефективний механізм педагогічного впливу.

Таблиця 2. Активні форми виховної діяльності

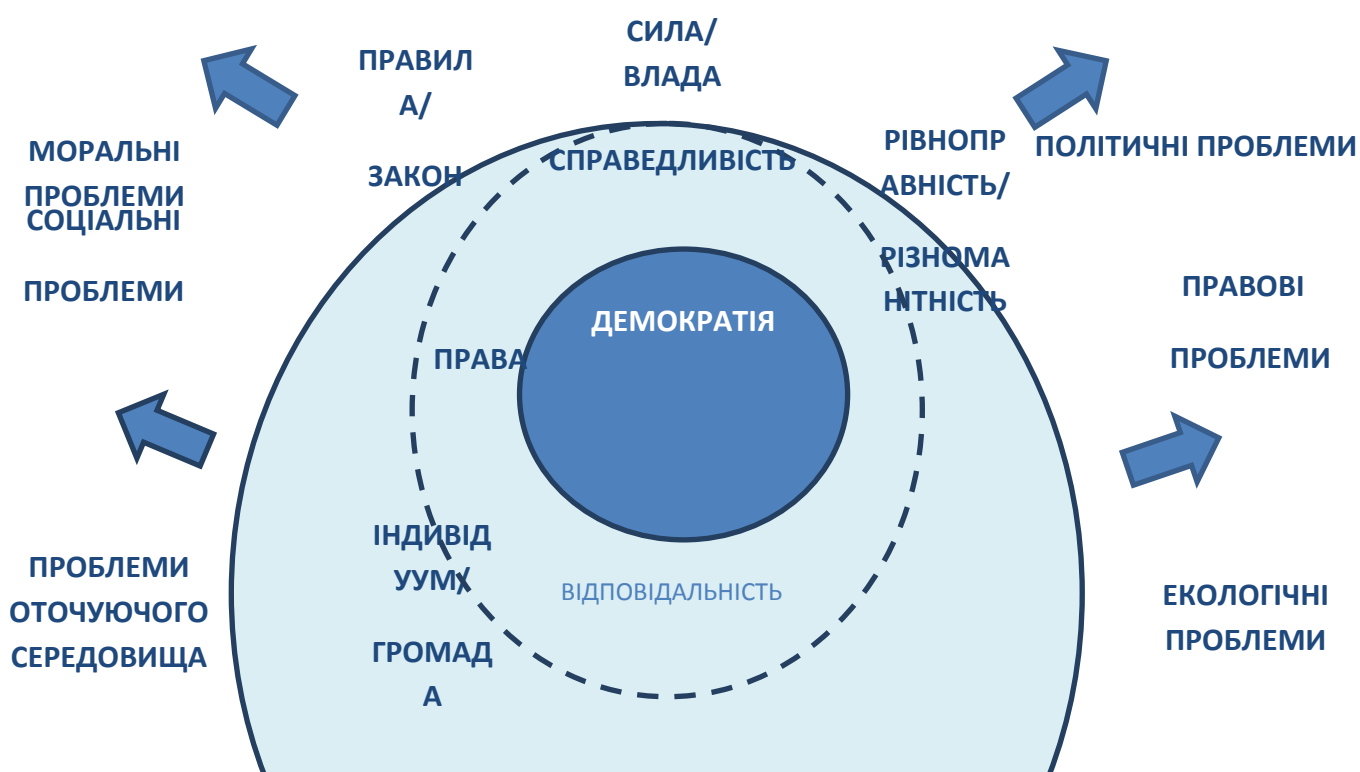
Загальношкільні форми виховної роботи	<ul style="list-style-type: none"> • організація учнівського самоврядування; • волонтерська робота школярів; • загальношкільні акції соціально-громадського напрямку; • проектна діяльність соціально-громадського напрямку; • робота редколегії шкільної газети; • випуск шкільних радіопрограм, відеоновин.
Групові форми виховної роботи	<ul style="list-style-type: none"> • дитячі молодіжні організації за інтересами (волонтерські загони); • молодіжні організації клубного характеру (шкільні євроклуби); • шкільні центри (Центр конфліктології, Центр прав дитини); • гуртки та секції громадянсько-спрямованості позашкільних навчальних закладів.
Форми роботи, орієнтовані на співпрацю	<ul style="list-style-type: none"> • залучення членів місцевої громади до організації та функціонування гуртків при ЗОШ; • співпраця з органами місцевого самоврядування; • зустрічі з представниками влади та працівниками правоохоронних органів; • співпраця з громадою, зокрема проведення спільних акцій; • робота шкільної громадської приймальні; • анкетування членів громади щодо певного суспільного питання.
Тематичні виховні заходи	<ul style="list-style-type: none"> • учнівські збори на громадянську тематику; • бесіди на громадянську тематику; • суспільно-політичні дискусії старшокласників; • конкурси плакатів на громадянську тематику; • мітинги громадянськості, присвячені певним датам

	чи подіям; <ul style="list-style-type: none"> • тематичні тижні («Тиждень права», «Тиждень толерантності», «Тиждень милосердя»).
Загальноукраїнські конкурси та акції	<ul style="list-style-type: none"> • суспільні акції школярів України; • конкурси громадянознавчої тематики.

Отже, аналіз сучасної педагогічної практики переконливо свідчить про те, що серед різноманіття форм, засобів і методів виховної роботи школи, спрямованих на формування компетентностей для демократичного громадянства, перевага повинна надаватись таким, які сприятимуть реалізації демократичних принципів у всіх аспектах шкільного життя. Це стає можливим завдяки впровадженню Освіти для демократичного громадянства і Освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ) в шкільну практику.

Освіта для демократичного громадянства та Освіта з прав людини

Освіта для демократичного громадянства виникла як явище на початку 1990-х років і є пріоритетним напрямом діяльності Ради Європи. Це набір практик і заходів, які мають на меті підготовку людей до життя в демократичному суспільстві, опанувавши які, вони активно здійснюватимуть свої права і обов'язки (схема 3). ОДГ охоплює освіту прав людини, громадянську освіту і міжкультурну освіту. ОДГ дуже міцно пов'язана з ідеєю участі, оскільки «не можна перейти до демократичного громадянства, не здійснюючи його на практиці» [3;93].

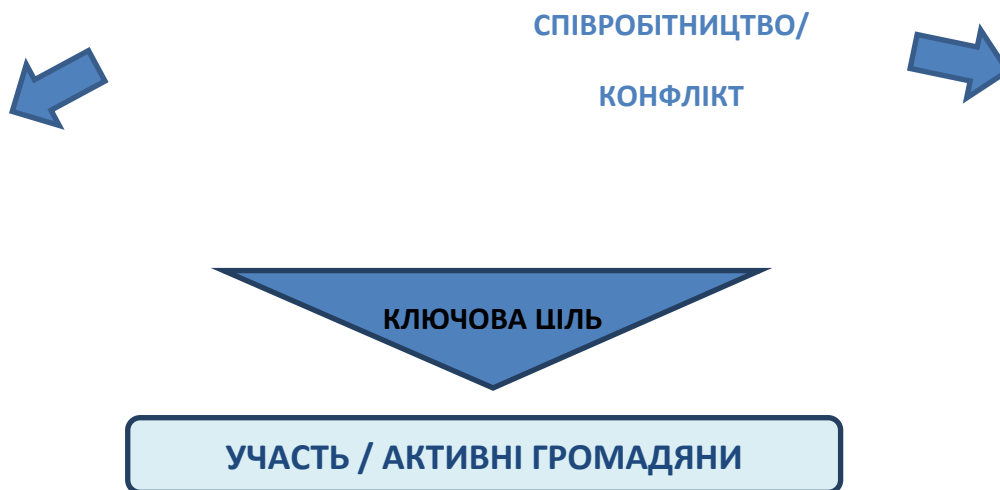

Схема 3. Карта ключових понять з питань ОДГ/ОПЛ

ОДГ і ОПЛ тісно взаємопов'язані і підтримують одна одну, оскільки мають спільні цілі та методики і розрізняються лише тематично та масштабами (табл.3). Так ОДГ фокусує свою увагу на демократичних правах і обов'язках, на активній участі у всіх сферах життя суспільства (громадянській, політичній, соціальній, економічній, правовій та культурній), а ОПЛ пов'язана з ширшим спектром прав людини і основних свобод в усіх аспектах життя людей [7;10].

Таблиця 3. Концепція ОДГ/ОПЛ

Ключове завдання ОДГ/ОПЛ: Участь у демократії			
Навчання	Викладання	Методи	Школа
Знання та розуміння Навички Ставлення та цінності	Викладання <ul style="list-style-type: none"> • про • через • для демократії та прав людини 	<ul style="list-style-type: none"> - орієнтовані на завдання; - інтерактивні; - кооперативне навчання з <ul style="list-style-type: none"> • настановами • рекомендаціями • тренінгом • демонстрацією вчителем 	«Школа як мікросуспільство» Реальний життєвий досвід у школі

ОДГ/ОПЛ робить акцент на активну позицію учнів як молодих громадян: вони мають не лише знати і розуміти свої права, а й цінувати їх, а також набувати навичок їх упевненого використання через навчання в класі й практичний досвід у шкільному житті (табл.4). Тобто «якщо школи хочуть навчати молодь демократичного громадянства, то першим кроком має бути створення демократичної школи. Адже було б ілюзійним поширювати цінності в таких умовах, які не відповідають самим цим цінностям» [3;95]. Отже, школа як мікро модель суспільства має стати тим місцем, де «учні можуть засвоювати демократичні норми, цінності і навчатись поводитись як відповідальні громадяни через щоденний життєвий досвід» [7;8].

Таблиця 4. Основні підходи ОДГ/ОПЛ

ОДГ/ОПЛ - це:	
Навчання ПРО права людини і демократію	Допомагає зрозуміти наші права і принципи демократії
Навчання ДЛЯ демократії та прав людини	Допомагає реалізувати наші права і принципи на практиці, захистити права у разі порушення
Навчання ЧЕРЕЗ демократію та права людини	Допомагає осягнути наші права і принципи демократії через власний досвід

Українська школа залишається ще значною мірою «радянською». Для модернізації національної системи освіти суттєву роль в останні роки відіграє **швейцарсько-український проект «Розвиток громадянських компетентностей - ДОССУ»**, основною метою якого є збільшення впливу освіти на розвиток громадянського суспільства та демократичних процесів в країні.

Орієнтири, ресурси та інструменти, завдяки яким може відбутися створення демократичної школи (схема 4), надає освітянам один із методичних ресурсів проекту, посібник **«Демократичне врядування в школах»**. Ключовою думкою авторів посібника є переконання, що «не має іншого способу навчити молоде покоління демократії, як забезпечити йому щоденний досвід демократії у кожному аспекті і на кожному рівні шкільного життя» [3;5].

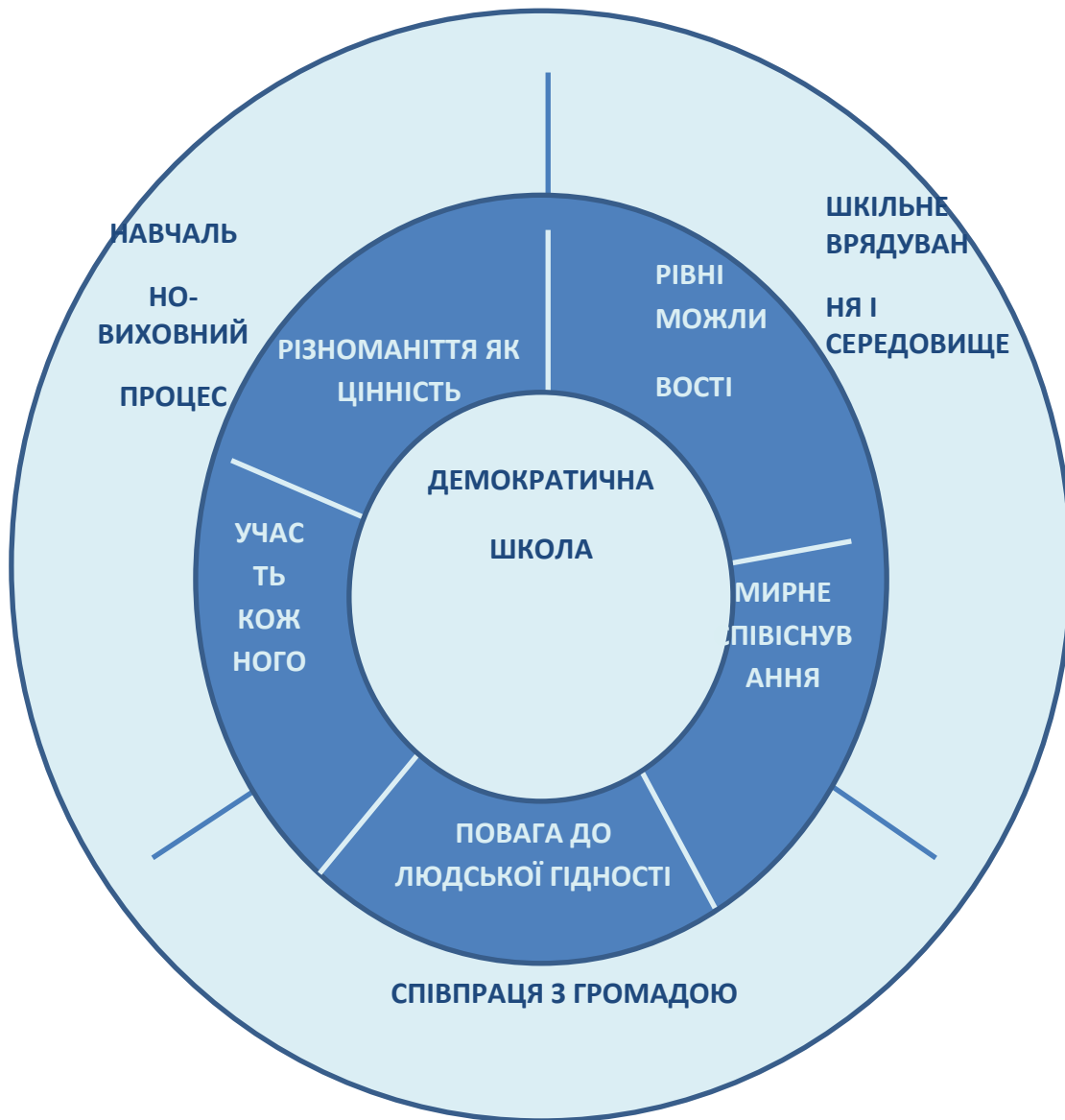

Схема 4. Демократична школа

Актуальність впровадження ОДГ/ОПЛ обумовлена зокрема тими негативними явищами, які поширені в шкільному дитячому середовищі, і які були окреслені у листі Міністерства освіти і науки України від 27.07.2017 р. № 1/9 – 413 «Про деякі питання щодо організації виховної роботи у навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році». У листі також зазначено, що «навчальний заклад має впроваджувати демократичну культуру через вироблення відповідних процедур для захисту прав дитини і формування демократичних цінностей: захищати права дитини, стати місцем, безпечним для дитини, і йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про атмосферу довіри і взаємоповаги, де немає насильства та дискримінації» [2].

З огляду на вищезазначене, особливу увагу привертають такі форми виховної роботи як учнівське самоврядування, соціальне проектування, уроки ОДГ/ОПЛ. Реалізація діяльнісного підходу, який покладений в їх

основу, може посприяти у створенні сприятливого шкільного середовища задля формування компетентностей для демократичного громадянства.

I. Учні́вське самоврядування

Основи демократії та громадянського становлення закладаються з дитячих років. Так як учнівське самоврядування будується на підставі співзвучних потреб дитини та суспільства, то участь молодого покоління в учнівському самоврядуванні – важливий шлях і умова залучення учнівської молоді до перетворень, що відбуваються в нашому суспільстві.

Учні́вське самоврядування має розглядатися насамперед не як один із елементів виховної роботи школи, а як самостійний громадський інститут, що дає можливість учням реалізувати своє право на участь в управлінні навчальним закладом. «Учні́вське самоврядування – це можливість подолання ситуації, коли в школі нічого не залежить від самих учнів»[2;149].

Метою роботи учнівського самоврядування є згуртування учнівської молоді на корисні справи, виховування в них кращих рис громадянина України, захист їх прав, інтересів, сприяння тому, щоб життя учнів було насиченим і цікавим. Основні напрямки діяльності учнівського самоврядування можуть варіюватися у залежності від рівня розвитку учнівського самоврядування в конкретній школі (табл. 5).

Таблиця 5. Напрямки діяльності учнівського самоврядування

Напрям діяльності	Основний зміст діяльності
Представницький	Участь учнівської ради в обговоренні шкільних проблем і ухваленні рішень, вироблення думки учнів з питань шкільного життя, участь у роботі органів загальношкільного самоврядування.
Вирішення конфліктів	Посередництво у вирішенні внутрішніх конфліктів на принципах добровільності.
Інформаційний	Інформування школярів про шкільні проблеми і шляхи їх розв'язання, діяльності учнівської ради.
Шефський	Організація шефства старших над молодшими.
Зовнішніх зв'язків	Організація взаємодії з позашкільними структурами, органами самоврядування сусідніх

	шкіл, залучення зовнішніх ресурсів до розв'язання проблем учнів і школи загалом.
Організаторський	Підтримка позашкільних, соціально-значущих та інших ініціатив школярів.
Правозахисний	Захист прав учнів у школі.

Завдання самоврядування полягають у наступному:

- вивченні потреб учасників освітнього процесу, пов'язаних із життям і діяльністю в школі;
- виявленням потреб та інтересів, які можуть бути реалізовані в умовах школи в подальший період;
- складанні і здійсненні плану діяльності органів самоврядування з реалізації виявлених потреб;
- внесенні за потреби коректив у план діяльності органів самоуправління всіх учасників освітнього процесу;
- оцінюванні результатів запланованої діяльності [2;149].

Для організації діяльності учнівського самоврядування на демократичних принципах потрібно реалізувати низку конкретних завдань:

- надати учням реальну можливість разом з педагогами брати участь в прогнозуванні, організації, виконанні та аналізі навчально-виховного процесу;
- формувати в учнів потребу і готовність удосконалювати свою особистість, створювати умови для розвитку здібностей і враховувати інтереси членів учнівського колективу, збагачувати духовний світ, розвивати критичне мислення і самостійність;
- виховувати позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей, норм колективного життя, законів держави, розвивати громадянську й соціальну відповідальність за самого себе, свою сім'ю, навколишніх людей, суспільство і державу;
- формувати уміння самостійно знайти справу, корисну суспільству, державі, вести невпинну роботу за збереження миру, берегти й охороняти природу [2;150].

Модель учнівського самоврядування, основана на принципах самореалізації, самодіяльності, самодостатності та самоорганізації особистості, може посприяти у розвитку громадянських якостей учнів, а саме:

- відповідальність за доручену справу, за колектив, за все, що відбувається навколо;
- принциповість – уміння критикувати, належним чином сприймати критику, давати об'єктивну оцінку своїм вчинкам та вчинкам оточуючих;
- самостійність;
- готовність залежно від конкретних умов знаходити правильне рішення, долати труднощі;
- творче ставлення до дійсності;
- вміння виявляти ініціативу, вносити в будь-яку справу свої зусилля, думки, пропозиції [4].

Так як байдужість або недовіра до учнівської ініціативи можуть згубно позначитись на діяльності учнівського самоврядування, то головною умовою розвитку самоврядування стає наявність педагогів, які хочуть і вміють співпрацювати з учнями, готових довірити учням самостійно вирішувати більшість питань їхнього колективного життя.

Отже, розвиток самоврядування є актуальним соціально-педагогічним завданням, адже участь учнів в управлінні життєдіяльністю школи розглядається як спосіб навчання дітей демократії, підготовки їх до життя в демократичному суспільстві. Дієві органи учнівського самоврядування допоможуть зробити процес виховання в школі відкритим, гуманістичним та по-справжньому демократичним.

II. Соціальне проектування

Важливою сферою застосування компетентностей для демократичного громадянства є соціальне проектування, яке ґрунтується на діяльнісному підході і сприяє **громадянській партиципації молоді**, тобто «залученню учнів до прийняття рішень, які впливають на життя кожного громадянина та суспільства загалом, і спільну роботу для знаходження шляхів вирішення проблем громади» [3].

Соціальне проектування - це активний метод виховної роботи, який сприяє залученню учнів до активної суспільної діяльності, коли учні навчаються, діють у мікросоціальному середовищі, здобувають практичні навички, тобто отримують перший і найважливіший досвід прийняття рішень щодо суспільно важливих питань, а місцева громада стає для учнів широким полем діяльності й застосування їхніх знань та вмінь.

Діяльнісний підхід до реалізації соціальних проектів обумовлює необхідність їх реалізації на принципах активної участі, партнерства та взаємовідповідальності, що відкриває можливість для налагодження діалогу

між школою, сім'єю та громадою для реалізації спільних ініціатив, спрямованих на задоволення певних інтересів, які мають суспільне значення, чи вирішення проблем громади [3].

Основні підходи щодо організації та реалізації соціальних проектів для розвитку компетентностей для демократичного громадянства:

- Демократичність: проект відповідає демократичним засадам і не несе дискримінаційного характеру.
- Рівність: проект не є проектом тільки для «обраних» дітей, у ньому також можуть взяти участь діти та підлітки, котрі ще не мають досвіду громадянської партиципації. Дівчата і хлопці мають однакові права та можливості. В проекті можуть брати участь діти і молодь з різних соціальних верств суспільства, з різними здібностями і талантами.
- Добровільність: участь дітей і підлітків у проекті є добровільною.
- Власна ініціатива: молоді люди самі вирішують, якій темі присвятити свій проект.
- Серйозність підходу, прийняття та обходження: діти та підлітки сприймаються серйозно як експерти з теми, яку вони обрали.
- Спільне формулювання цілей: проект формується та планується разом із молодими учасниками.
- Робота з громадськістю: робота з громадськістю є важливим компонентом для успішності проекту [3].

Проектна діяльність спрямована на розв'язання таких завдань:

- розвиток пізнавальних інтересів, інтелектуальних і творчих здібностей учнів;
- інтеграція освітнього середовища школи і сім'ї, школи й мікрорайону, ширше залучення батьків до освітнього процесу;
- соціалізація учнів, розвиток ключових компетентностей: комунікативної, кооперативної, інформаційної тощо;
- формування в школярів активної життєвої позиції;
- створення в школі єдиного колективу учнів і педагогів, атмосфери співпраці [1;116].

У процесі проектної діяльності учні навчаються:

- планувати свою роботу, заздалегідь прогнозуючи її результати;
- використовувати різноманітні джерела інформації;
- аналізувати та порівнювати факти;
- аргументувати власні судження;

- приймати рішення;
- налагоджувати соціальні контакти;
- розподіляти обов'язки, взаємодіяти;
- створювати реальний «кінцевий продукт»;
- презентувати результати перед аудиторією;
- оцінювати свою діяльність та діяльність партнерів[1;116].

Участь у проектній роботі допомагає сформувати **навички активного громадянина демократичного суспільства** (табл.6) , адже «у процесі дослідження проблем місцевої громади учні обговорюють фундаментальні громадянські цінності демократичного суспільства, такі як спільне благо та індивідуальні права; влада більшості та права меншості тощо. В свою чергу знання принципів і цінностей демократії сприяє становленню активних та відповідальних громадян». [1;122].

Таблиця 6.
Ефективність проектної діяльності для розвитку навичок активного громадянина

Навички активного громадянина	Складові навички
Міжособистісні	Слухати одне одного, висловлювати ідеї та думки, вміти сприймати чужі ідеї та думки, ставити запитання, знаходити аргументи на користь власної позиції, розв'язувати конфлікти, турбуватися про інших.
Навички мислення	Розуміти складні факти, розвивати ідеї; аналізувати, відбирати, використовувати інформацію, приймати рішення в складних або неоднозначних ситуаціях.
Командні	Здатність працювати в команді, виконувати певні ролі в команді (керівник, виконавець, статист), планувати й розподіляти завдання, співвідносити командну та індивідуальну працю.
Вирішення проблем	Уміти виділяти проблему, визначати ступінь її складності, планувати шляхи вирішення проблеми, залучати до цього різні соціальні групи, представників органів влади тощо, аналізувати перебіг вирішення проблеми, змінювати неефективні завдання та засоби в процесі роботи.

Ініціативні	Розвивати ініціативу, активно працювати у вказаній структурі, самостійно усувати перешкоди, що виникають у процесі вирішення проблеми, ініціювати зустрічі, пропозиції.
Творчі	Розвивати таланти й нахили, формувати впевненість у собі та членів команди, приймати неординарні рішення, пропонувати різні шляхи вирішення проблеми.
Демократичні	Поважати права інших, враховувати інтереси одне одного, дискутувати, обстоювати власну позицію, знаходити компроміс, брати відповідальність за свої дії.

Отже, соціальний проект дає змогу учням через приналежність до місцевої громади досліджувати свою ідентичність. У процесі проектної діяльності учні отримують досвід, який допомагає їм «стати повноправними членами місцевої громади, цінним ресурсом громадянської дії, чия енергія, ідеї, воля та прагнення набувають позитивної спрямованості та успішно використовуються під час вирішення суспільно важливих проблем» [1;122]. Соціальне проектування – надзвичайно цінний вид діяльності не лише для учнів, а й для вчителів, батьків та місцевої громади.

III. Уроки ОДГ/ОПЛ

Компетентностям для демократичного громадянства «краще навчатись через дію, а не через презентацію – учням потрібно надавати можливість відчувати практику демократичного громадянства та прав людини на собі, а не чути, як вони повинні думати та поводитись. Уроки ОДГ/ОПЛ не є простим поглибленням фактичних знань, а є практичним розумінням, набуттям навичок та здібностей, ціннісних орієнтацій та позицій» [5;11].

Метою уроків ОДГ/ОПЛ є «сприяння активному громадянству, заснованому на активних і проблемно-спрямованих формах навчання в демократичних шкільних спільнотах» [7;55]. Щоб надати учням відповідні навчальні можливості, здійснюючи ОДГ/ОПЛ, вчителям необхідно володіти певними компетенціями.

На допомогу педагогам, які мають намір викладати курс ОДГ/ОПЛ, розроблений **методичний комплект**, до якого входить ряд навчальних посібників:

1.Посібник Ради Європи з ОДГ/ОПЛ. Том I «Навчаємо демократії»: Базові матеріали з питань демократичного громадянства та прав людини для вчителів.

2.Посібник Ради Європи з ОДГ/ОПЛ. Том II «Зростаємо у демократії»: Плани уроків початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини.

3.Посібник Ради Європи з ОДГ/ОПЛ. Том III «Живемо в демократії»: Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для загальноосвітніх навчальних закладів.

4.Посібник Ради Європи з ОДГ/ОПЛ. Том IV «Беремо участь у демократії»: Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для загальноосвітніх навчальних закладів.

5.Посібник Ради Європи з ОДГ/ОПЛ. Том V «Досліджуємо права дитини»: Дев'ять коротких проектів для початкового рівня.

6.Посібник Ради Європи з ОДГ/ОПЛ. Том VI «Навчаємо демократії»: Колекція моделей з питань ОДГ/ОПЛ.

Електронний ресурс: <http://doccu.in.ua>

Посібники вміщують плани уроків для всіх рівнів навчання. Навчальні матеріали розраховані для викладання протягом року, однак розділи посібників є самостійними темами, що дозволяє вчителям використовувати їх як окремі модулі. Особливу цінність посібникам надає запропонований практичний інструментарій для вчителя, зокрема описані прийоми, методи та технології навчання ОДГ/ОПЛ, який ґрунтується на кращому європейському досвіді. Педагоги відповідно до професійної підготовки, фаху й досвіду можуть обирати як окремі вправи чи прийоми, так і використовувати вже складені розробки уроків, які сприяють формуванню в учнів компетентностей для демократичного громадянства і створенню у навчальному закладі освітнього простору, що характеризується демократичними цінностями [7;57].

Впровадження уроків ОДГ/ОПЛ в шкільну практику роботи з класними колективами може посприяти у вихованні активних, освічених та відповідальних громадян. Такі громадяни:

- усвідомлюють власні громадянські права та обов'язки;
- поінформовані щодо соціального та політичного стану в світі;
- турбуються про благополуччя інших людей;
- логічно висловлюють власну думку;
- здатні впливати на світові процеси;
- активно беруть участь у житті суспільства;
- відповідальні за свою громадянську позицію [8;23].

Враховуючи той факт, що на соціалізацію дітей мають вплив різні фактори, зокрема сім'я, однолітки та ЗМІ, актуальність впровадження ОДГ/ОПЛ в шкільну практику не викликає сумніву і може посприяти

вирішенню низки проблем, які виникають у наслідок недостатньо розвиненої демократичної культури усіх учасників освітнього процесу. Навчальні матеріали, розміщені в посібниках Ради Європи з ОДГ/ОПЛ, можуть бути використані у виховній роботі з класними колективами, в організації діяльності учнівського самоврядування та соціального проектування.

Зміни в суспільстві вимагають і змін у школі. Перед школою стоїть непросте завдання подолання сформованих десятиліттями авторитарних традицій. Для того, щоб навчати дітей жити в демократичній правовій державі, школа має бути заснована на демократичних засадах і повазі до прав людини. Адже взаємозв'язки між способом організації життєдіяльності школи, формуванням компетентностей для демократичного громадянства та розвитком демократичного суспільства є очевидними.

Метазадача школи полягає у тому, щоб випускати в життя нові покоління громадян, здатних зробити внесок у розбудову демократичного суспільства і правової держави. Для забезпечення умов становлення компетентнісного громадянина необхідна практика активної участі в громадському житті, співпраці з державними органами та різноманітними громадськими структурами, ініціювання корисних суспільних справ. Саме таку практику сучасні школярі можуть отримати за умови впровадження діяльнісного підходу, оснований на концепції ОДГ/ОПЛ, в організацію виховної роботи в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя / автори-укладачі С. Позняк, О. Пометун, П. Вербицька, О. Войтенко, Ю. Найда, Н. Софій, Дж. Бетелл, Д. Ройл. - К. : Етна – 1, 2008. – 194 с.
2. Громадянська освіта: теорія і методика навчання / Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков та ін. - К. : Етна – 1, 2008. – 174 с.
3. Демократичне врядування в школах: [посібник] / [Е. Бекман, Б. Траффорд]; пер. з англ. та адапт. Л.І. Паращенко; заг. ред. укр. версії: Н.Г. Протасова. – К. : НАДУ, 2009. – 100 с.
4. Демократична школа: практичний посібник / М. Рафальська, А. Донець та ін., заг. ред. О. Шинаровська. – Європейський центр ім. Вергеланда, 2017. – 38 с.

5. Зростаємо в демократії: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини / [Р. Голлоб, Е. Хаддлестон, П. Крапф та ін.]; пер.з англ. та адапт. О.В. Овчарук; за ред. Р. Голлоб, П. Крапф; аг.ред.укр.версії Н.Г. Протасова. – К. : НАДУ, 2012. – 212 с.

6. Живемо в демократії : плани уроків з питань ОДГ/ОПЛ для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер: Пер.з англ. та адапт. Л.І.Паращенко. – К. : Основа, 2012. – Т. 1 – 164 с.

7. Навчаємо демократії: Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер: Пер. з англ. та адапт. Л.І. Паращенко. – К. : Основа, 2012. – Т. 1 – 164 с.

8. Освіта для демократичного громадянства: посібник для підготовки вчителів з питань ОДГ/ОПЛ (вдосконалена версія – вересень 2007) / [Р. Голлоб, Е. Хаддлестон, П. Крапф та ін.]; пер.з англ. та адапт. Л.М. Ващенко; за ред. Е. Хаддлестона; аг.ред.укр.версії Н.Г. Протасова. – К. : НАДУ, 2009. – 92 с.

Інтернет - ресурси:

1. <http://doccu.in.ua>
2. <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
3. <https://www.prostir.ua/?grants=konkurs-ohlyad-partytsypatyvnyh-proektiv-dlya-ditej-ta-molodi-v-ukrajini-my-mozhemo-bilshe>
4. http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/28363/